

Gömeç Belediyesi tarafından 26-27 Ekim 2001'de düzenlenen 'Tarihin Kucağında Gömeç' başlıklı sempozyumda sunulan Herkül Millas'ın bildirisidir (Konuşmadan sonra düzenlenen son metindir).

Ulus Devletler Döneminde

Tek Bir Gömeç Tarihi Olabilir mi?

Başlıktaki soru Gömeç'le sınırlı değil; soruyu şöyle de sorabiliriz: iki farklı ulus ortak bir tarihe, geçmişle ilgili bir tek tarih yorumuna ulaşabilir, bu tür ortak bir tarihi kabul edebilir, içlerine sindirebilir, böyle bir sonuçtan hoşnut kalabilir mi? Bu soru aslında başka soruları da otomatik olarak gündeme getirmektedir. A) Tarih bir bilimse ve yaygın bir görüşe göre bilim olayları ve genel olarak çevremizi tarafsız bir biçimde ele alıyorsa, 'tek hakiki mürşit'se neden ortak bir tarih olmasın? B) Gerçek 'bir' ise neden bunun etrafında ortak bir uzlaşma oluşmasın; bu konuda neden bir zorluk baş gösterebilir? C) Bu konuda ve pratikte bir sorun varsa, yani uluslar gerçekten ayrı tarih yorumları geliştiriyorlarsa bu kez de yukarıdaki varsayımlardan hangileri geçersizdir, yanlıştır?

Ben bu bildirimle - hemen başından söyleyeyim - farklı ulusların ortak bir tarihi olamayacağını savunacağım. Bu durumun beni rahatsız ettiğini de ekleyeyim. Çünkü bu sonuç bir kötümserlik içermektedir. Farklı tarih yorumları anlayışı, hem tarih biliminin tarafsızlık iddiasını zedelemekte hem de bu durum ortaya çıktığında bilime ve genel olarak insan düşünce yeteneğine bir darbe indirilmiş gibi olmaktadır. Görüşler ulustan ulusa değişiyorsa gerçek diye artık neye inanacağız? Bu şüpheli girişe rağmen yine de sonunda konuşmamı iyimser bir görüşle bitireceğim. Ama olaylara daha yakından bakalım.

Gömeç tarihine Yunanlılar da ilgi duymaktadırlar. Bu konuda en yaygın bilgiler Atina'daki Küçük Asya Araştırmalar Merkezi'nde bulunabilir. Bu merkezde 1915-1922 yıllarıyla ilgili zengin sözlü tarih kayıtları bulunur. Anlatılanlar 1915, yani Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rumlar'ın köylerinden ve kasabalarından sürülmeleriyle, kimilerinin Yunanistan'a kaçmasıyla ve yeniden 1922 yılında, bu kez temelli Yunanistan'a sığınmalarıyla ilgili acı ve hatta trajik olaylardır. Bu arşiv bütün Anadolu'yla ilgili bu tür hikayelerle doludur. Bu arşivler kısmen Yunanca olarak yayınlanmıştır. Bunların bir özeti de Türkçe'ye çevrilmiştir ve yakında Türk okuyucusuna sunulacaktır.

Ama bu metinler, Türk okuyucusunun hiç duymadığı olayları pek alışmadığı bir ifadeyle dile getirmektedir. İçerik bir yana, ortaya çıkan genel atmosfer ise bütünüyle çarpıcıdır. Ne duya duya varlığını tartışılmaz bir gerçek olarak kabul ettiğimiz ve bölgede süregeldiğini bildiğimiz 'hoşgörü', ne de 'mutlu ortak yaşam' bu metinlerde pek görülmez. Var mı vahşet, yok mu kıyım... Bu tür metinler Türk okuyucusuna, bir şoka neden olmadan, nasıl sunulur? İftiradır bunlar denecek, gerçeğin kasıtlı tahrifidir, denecek.

Bu metinleri Türkiye'deki okuyucuya sunmak bana düştü. İki uzlaşmaz tarih yorumunu göz önüne alarak bir önsöz yazmaya koyuldum Bir iki paragrafı aktarıyorum:

1919-1923 yıllarında Anadolu'da Türklerle Yunanlılar savaştılar. Yunanlılar yenildiler ve Türkiye egemenliğini kazandı. Bu savaş her iki taraf için 'milli bir dava' idi. Sıradan insanlar ise kendilerini savaşın girdabında buldular. Savaş nüfus mübadelesine neden oldu. Türkiye'deki Hıristiyanlar ve Yunanistan'daki Müslümanlar evlerini, ama yakınlarını da yitirerek yeni vatanlara göç ettiler. Okuyacağınız öyküler işte bu olaylarla ilgilidir. Ama olaylar Yunanlılar açısından anlatılmaktadır. Onların serüvenini, onların sıkıntılarını ve en önemlisi, bu geçmişi 'onların' algılamalarına göre okuyacağız. Olayların tarafsız anlatımını değil, bu olayların bir ulusa bağlı insanların düşünce ve bilincine uygun olarak nasıl hatırlandığını ve biçimlendiğini öğreneceğiz.

Türk tarafının bu yıllarda çektikleri bu kitapta ya hiç yoktur yada dolaylı olarak ve çok sınırlı olarak dile getirilmektedir. Sonuç olarak, ilk okuyuşun ardından - ve haklı olarak da - şu gelebilir akla: 'Olaylar tarafsız bir biçimde değil, taraflı anlatılmaktadır, ileri sürülenlerin Türkler'e karşı bir karalama kampanyası yürütmekten başka bir amacı olamaz. Türkler sürekli olarak gaddar

olarak sergilenmektedir. Anadolu'nun bir çok yöresi eski Yunanca isimleriyle anılması da Yunan tarafının kötü niyetini göstermektedir. Yunan tarafının yaptığı vahşet neden hiç sergilenmiyor? Yunanlılar'ın, askerler ve siviller olarak, Türkler'e karşı yaptıkları neden hiç anlatılmaz?' Ve giderek, bu canlı tarih öyküleri Türkler'e karşı düzenlenmiş bir propaganda malzemesi olarak görüldüğünde, okuyucu da, bu sayfaların içinde peşin yargıyı kanıtlayacak bir çok veriyi, örneğin abartıyı, melodramatik söylemi, anlamlı suskunlukları, hezeyanı andıran hayal gücünü kolaylıkla bulabilecektir; hatta bunun dışında da başka hiç bir şeyi de seçemeyenler de olacaktır.

Ama farklı ve ikinci bir okuyuş da olabilir. İkinci okuyuş biçimi farklı bir varsayımdan yola çıkabilir: Bütün metinler bir yerde kaynağın (yani yazarın) damgasını taşır. Bir ulusa bağlı kişilerce oluşturulan ve ulusal konuları işleyen metinler ise o ulusun damgasını taşır. Taraflıdır. Metinlerin kendileri taraftır. Türkiye'de oluşturulacak ve aynı olayları konu edinen metinler de bu kez Yunanistan'da okunduğunda aynı biçimde eksik, hatta maksatlı görülecektir. Bu bir gerçek olarak kabul edildiğinde bu sayfalardaki olaylar da farklı bir anlam kazanır. Artık olayların 'kendilerini' değil, olayların bir ulusa bağlı insanların belleğindeki - hatta dilindeki - yansıtılmalarını okuduğumuzu anlıyoruz. Bir tür toplu bir belleğin nasıl bir işlevi olduğunu görüyoruz, bir komşu ulus içinde nelerin konuşulduğu, nelerin yeniden üretildiğini öğreniyoruz. Taraflı da olsalar metinler artık toplumsal bir gerçekliğin ta kendisidirler. Ve bu metinlerin aracılığıyla da karşı tarafı daha derinden tanıyoruz.

Temel görüşüm şu: bir ulusa bağlı olmak demek, etnik (ulusal) bir kimlik sahibi olmak demektir. Ama bu kimlik cebimizde taşıdığımız bir kağıt parçası değildir, bir farklı algılama ve özdeşleşme olayı ve duygusudur. Ulusal devlet ve ulus, Benedict Anderson'a göre 'sınırlı ve egemen' bir gerçeklik olarak algılanır. Sınırlı demek bir noktadan sonra 'ötekiler' vardır; egemenlik ise 'ötekiler'in bize karışmadığı, karışamayacak derecede bizden güçsüz oldukları bir durum, bir konjonktür vardır demektir. Ulus kavramı bizden olmayan 'ötekileri' barındırmadan, hayal etmeden var olamaz. Ulusallık bu yüzden - din gibi, sınıfsal ideolojiler gibi - evrensel bir ideoloji değildir, yereldir, dil guruplarıyla, yada din, yada coğrafya, yada çıkar guruplarıyla tanımlanır.

Ulusların oluşturdukları düşünce dünyaları özeldir. Bu tür metinler daha ilk cümlelerden hangi ulusun yapıtı olduğu hemen belli olur. Bu farklılık üç alanda kendini ele verir: A) kullanılan terimler, ifadeler, özel isimler, kısaca kullanılan dil. Tabii 'dil' derken ulusal dil değil belli bir ulusal kavramlar dünyasını oluşturan ve ulusça ortak paylaşılan algılama kastedilmektedir. B) İkinci alan, tarih olarak seçilen temalardır. Ulusların belli konulara daha yatkındırlar, ama bazı konuları da özellikle 'unuttukları' çok söylenmiştir. Nihayet C) üçüncü alan yorumdur. Her taraf kendi yorumunu tek gerçek olarak algılar.

1994 yılında yayınlanan ve otuzdan çok ülkenin okul kitaplarında Fransız Devrimini ele alan bir çalışmadan, her ülkenin bu olaya çok farklı bir yorum getirdiğini en açık bir biçimde görüyoruz (*Bilder Einer Revolution* , Frankfurt/Main: Georg-Eckert Institut).

Cinsel hayatımızın geçmişine bile ulusal bir açıdan bakmaktayız. Türk ve Yunan romanlarıyla ilgili çalışmam, bu yapıtlarda sergilenen ve bir Türk ile bir Yunanlı arasında yaşanan iki yüze yakın aşk ilişkisinin hepsinde erkeklerin 'bizden' kadınların 'ötekiler'den olduklarını göstermiştir (*Türk Romanı ve 'Öteki'* , Sabancı Üniversitesi Yayınları).

Daha geçenlerde yaşanan Sırbistan çatışmalarını Türk ve Yunan televizyonları olayları Nazi Almanya'sından sahneler göstererek sunmuştur. Ancak Yunanlılar Çekoslovakya'yı bombalayan Nazi uçaklarını görerek, Türkler ise Yahudiler'e hunharca davranan Nazileri görerek duydular haberleri. Yani seyirciler bütünüyle farklı çağrışımlarla - ve yorumlarla - izlediler haberleri.

Bir başka toplantıda dört Türk ve dört Yunanlı tarihçinin Osmanlı İmparatorluğu'nun 15-16ıncı yüzyıllardaki tarihini ve o tarihlerdeki gelişmelerin Balkanlardaki halkları üzerinde etkilerini nasıl ele aldıklarını anlatmıştım.

Sekiz tanınmış tarihçi şunlardır: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kemal Karpat, Halil İnalcık, Metin Kunt, Konstandinos Paparrigopoulos, Apostolos Vakalopoulos, Yanis Kordatos ve Nikos Svoronos. Bu tarihçilerin kimisi liberal kimisi Marksist bir anlayışı izlemektedir. Türk tarihçiler sırasıyla şunları yazmışlardır:

1. '*Türklerin Balkanlardaki bu adilane ve kendi hesaplarına pek şuurlu ve halkı memnun bırakmış olan hareketleri meydana dururken, süratle ilerlemiş olan Balkan istilasını bir türlü hazmedemeyen bazı (batılı) gazezkâr tarihçiler ... (dönemin çarpıtılmış bir tarihini sunmaktadırlar).'*

2. '*Osmanlı yöneticilerin yönetim anlayışı toplumsal guruplar arasında uyumu sağlamaktı ...*

Gerçekten de Osmanlı devleti içindeki yerel cemaatler bir dereceye kadar kendi kendilerini idare etme ve yönetme otonomisine sahip olup etnik guruplar kültürel özelliklerini ve geleneksel hukuklarını korumuşlardır. İnkâr edilemez olan gerçek, Osmanlı hükümetlerinin hem İslam'ın hem de Ortodoks Hıristiyanlık'ın koruyucusu ve gelişmesinin bir aracı olmuş olduğudur.'

3. *'... İmparatorluk hem Ortodoks Kilisesinin hem de milyonlarca Ortodoks Hıristiyan'ın koruyucusu olmuştur'.*

4. *'Bu akılcı, etkili ve adil yönetim biçimi Osmanlı eline geçen halkın rahatlamasında, emniyet ve güven içinde yaşamasını sürdürebilmesinde en önemli unsur sayılabilir.'*

Yunanlı tarihçiler farklı bir geçmiş algılamaktadırlar:

5. *'Burada verilmiş olan birkaç örnek, (Osmanlı yönetim yıllarındaki) yıkımı getiren o dönemde Yunanlılar'ın nüfus olarak dramatik bir biçimde azalmış olduğunu göstermektedir.'*

6. *(Osmanlı yönetimi yıllarında) 'tahakküm, terör, zorla askere alınmalar ve çeşitli ek vergiler ... görüyoruz. Türk'ü en fazla sinirlendiren, Hıristiyanlar'ın her zaman düşmandan yana olmuş olduğu, onlara yardım etmiş olduğu ve her an isyana hazır olmalarıdır. Bu yüzden Türkler özellikle Yunanlılar'a karşıdır... Bütün Makedonya acı çekmektedir. Geniş bölgeler ıssızlaşmakta ve topraklar işlenmemektedirler. Bir çok insan bu acılardan kurtulmak için Müslüman olmayı tercih ediyor.'*

7. *'Sonuç: Türkler Küçük Asya'yı ve Balkanlar'ı fethettiklerinde beraberlerinde ne daha ileri bir teknoloji getirdiler ne de daha gelişmiş üretim ilişkileri geliştirdiler. Tam tersine, toplumsal ve politik yaşam biçimi açısından her bakımdan az gelişmiş bir toplum idiler... Bundan dolayı gayri-Müslim köylü mutlu bir gün yaşamamıştır. Hayatı bir zavallılık içinde geçirdi.'*

8. *'(Yunanlıların) ata binmesi, silah taşınması, yeni kilise inşa etmesi, kilise çanı çalması yasaktı. Mahkemelerde şahitlikleri geçersizdi. Özel giysiler giymek zorundaydılar... En kötüsü, altı-on beş yaşlarındaki erkek çocuklarının devşirmeleriydi.'*

Bu pasajlar özel bir çaba ile seçilmemişlerdir. Bu, 'etnik' Türk ve Yunan tarih yazıcılığının genel yaklaşımıdır. İstisnalar gerçekten çok azdır. Yukarıda sözü geçen devşirme sistemine de kısaca değineyim. (Bu konuyu Rea Galanaki'nin *İsmail Ferik Paşa'nın Hayatı* adlı romanının önsözünde uzunca anlatmıştım.) Osmanlılarca uygulanan devşirme sistemi Türk toplumunda bir tür yatılı okul bursu yada üniversite bursu kazanma olayı gibi algılanmaktadır. Devşirilen devletin yardımıyla yüksek mevkilere yükselmektedir. Yunan toplumu içinde aynı sistem, çocuk kaçırmaya, zorla İslamlaştırma yada asimilasyon politikası olarak algılanır. Bu iki farklı anlayış Türk/Osmanlı geçmişiyle yada Yunan/Rum geçmişle özdeşleşen Türkler'de ve Yunanlılar'da kaçınılmaz olarak görülür. Belki bu durumun daha doğru bir ifadesi şöyle olmalı: olaylara ve geçmişe 'A' biçiminde görenler kendilerini belli bir etnik gurubun üyesi olarak, 'B' biçiminde görenler ise başka bir etnik gurup üyesi olarak görmektedirler. Ulusal kimlik geçmişe ve tarihe bakış açımızla doğrudan ilişkilidir.

Bu düşüncelerin ışığında ortak bir Türk-Yunan tarihinin düşünülmesi, yani bir tarafın 'öteki' tarafın yorumunu, anlayışını ve konularını benimsemesi, gerçekçi bir beklenti olamaz. Zaten bu güne dek yaşadıklarımız da bunu doğrulamaktadır. Ama Gömeç tarihiyle yakından ilgili olan ve yazmayı düşündüğüm önsöze devam edip konunun daha iyimser kısmına da değineyim.

Ama bu noktadan sonra da yine iki farklı okuyuşu izleyebiliriz. Kimileri, 'İşte böyledir şu Yunanlılar' diyebilir, 'sonunda borçlu da çıktık! Saldırgan olarak geldiler, her türlü vahşeti yaptılar, şimdi de bizi karalıyorlar...'. Metinlerin içinde karşı tarafın bağnazlığını, uydurmalarını, tek yanlılığını, 'bize karşı olan kinlerini' keşfedebiliriz. Ve söylenenleri sırasıyla 'karşı tarafı' kötülemek için de kullanabiliriz. Oysa ben farklı bir okuyuşu izledim. Milliyetçilerin kinlerini, yalanlarını v.b. peşin kabul ettim. Bunları - maalesef - zaten kanıksadık, kimse bu söyleme şaşırıyor. Ama ondan öte başka bir şeyler var mı bu sözlü tarihte? Ben kendi payıma şunları gördüm, okudum ve düşündüm:

En başta bu metinlerde çatışan ulusların, orduların ve resmi tezlerin çıkardığı o toz dumanın ve sağır edici gürültüsünün berisinde ben hep bazı insanların bulunduğunu gördüm. Ve özellikle bebekleri, çocukları, kızlı erkekli gençleri ve yaşlıları. Kuşkusuz masum çoğunluğu. O kavgada

yer almayan ama tüm acılarına katlanan. Aslında kavgaya katılanların çoğu da kendi istekleriyle yer almadı bu serüvende. Kimi zaman zorla, kimi zaman aldatılarak yada bir yazgıyı izleyerek, yani sosyologların sözleriyle söylersek zamanın girdabına kapıldıklarından bu olaylarda yer aldılar. Bunların kimilerine Türk yada Yunan diyebiliriz. Ama bu neyi değiştirir? Nasıl olur da ölen bir bebeğin, memleketinden sürülen bir ninenin etnik kökeni acıyı daha hafif yada daha gerçek kılabilir? Sorunun cevabında sanırım milliyetçiliğin, en bağınaz toplu bencilliğin tarifi yatar.

Dile getirilenler dikkatle ve satır araları da atlanmadan okunduğunda bu dramın gerçek boyutunun nedenleriyle birlikte izi sürülebilir. Resmi tarihin pek değinmediği bir dünyaya ulaşıyoruz. Soyut ulusların değil somut insanların tarihini yazacak tarihçiler için eşsiz bir kaynaktır söylenenler. *'Önceleri Anadolu'da mutlu yaşadık Türkler'le'* dedi hemen hemen bütün Rumlar; sonra bir yanda İttihatçıların Büyük Mefkûresi öte yanda Yunanlılar'ın Megali İdea'sı, sınırlandıkça sınırlandı insanların ufku ve mutluluğu. Ve etnik yarış başlayınca vahşet artık davanın kaçınılmaz gereği olarak sineye çekildi, bir araca dönüştü. Nice 'kara kitaplar' yazıldı.

Sanırım söylediklerimde çelişki yok. Ortak bir tarih uluslar arasında olamaz dedim, insanlar arasında olamaz demedim. Ulusal kimliklerini benliklerinin temel özelliği olarak görmeyen kimseler, ulusal kimliği hep bir kalkan gibi önlerinde tutmayanlar, ulusal kimlik dışında başka kimliklere, başka üst kimliklere açık insanlar, ortak bir tarihi de herhalde paylaşabilirler. Bu insanlar ulusal tarih yorumlarına da konjonktürle ilgili bir yorum olarak bakabilirler. Tarih diye duyduklarının genellikle taraflı bir ulusal yorum olduğunu unutmadan, ulusal metin diye sunulan metinlerle kendileri arasında bir mesafe koyabiliriz. Evrensel ideolojilerin ve kimliklerin bunu sağlayabildikleri, sınırlı da olsa, görülmüştür.

**